

ZEYNƏDDİN ŞABANOV

MƏDƏNİYYƏTDƏ GENDER AMİLİ

Cəmiyyət öz inkişafının müxtəlif mərhələlərində qadınlar və kişilər üçün hüquq normaları, əxlaqi qaydalar, tabular diklə etmiş, onların normal fəaliyyəti üçün müəyyən imkanlar yaratmışdır. Müasir dövrimizdə cəmiyyətdə mahiyyət etibarilə bir-biri ilə bağlı olan və bir-birindən fərqlənən sosial-siyasi hadisə və proseslər baş verir. Bu hadisə və proseslərin təzahürü istiqamətində isə müxtəlif problemlər təşəkkül tapır. Cəmiyyətin sivil inkişafı istiqamətində isə müxtəlif problemlərin həll olunmasına böyük ehtiyac yaranır. Bu ehtiyac isə bir çox məsələlərin dərinə tədqiqini, islahat və tədbirlərin həyata keçirilməsini zəruri edir.

Cəmiyyətdə bərqərar olan mövcud vəziyyəti bir məqalə çərçivəsində geniş təhlil etmək mümkün olmadığı kimi, təzahür edən problemlərin də az müddət ərzində həll olunacağına qərar vermək düzgün olmazdı. Belə ki, bəşəriyyət meydana gələndən formalaşan bəzi normalar zaman-zaman deformasiyaya uğrasa da, bu günədək öz mahiyyətini saxlamaqdadır.

Cəmiyyətimizin müasir inkişaf səviyyəsinə gəlib çatmasında qadınların və kişilərin birgə fəaliyyətinin rolu müstəsna əhəmiyyətlidir. Cəmiyyətdə baş verən demokratik dəyişikliklər fəvqündə qadınlar kişilərlə bərabər fəallıq göstərir və özlərinin vətəndaş hüquqlarını təsdiqləməyə çalışırlar. Ölkədə gedən dəyişikliklərin qadınların iştirakı olmadan uğurla həyata keçirilməsinin mümkünsüzlüyü haqda ictimai fikri dəstəkləmək zərurəti meydana çıxır. Bu fikrin zəruriliyi təkcə qadınların əhalinin 52%-ni təşkil etməsi və onların böyük hissəsinin ali təhsilli olması ilə deyil, həm də onunla izah olunur ki, qadınlar vətəndaş cəmiyyətinin fəal qüvvələridirlər.

Azərbaycanda siyasi həyatın canlandığı bu dövrdə qadınların müzakirə etdiyi məsələlər içərisində siyasi məsələlər: ölkənin müstəqilliyi, ərazi bütövlüyü, Qarabağ problemi və s. əsas yer tutur. Qadınların ən fəal hissəsi başa düşür ki, ölkənin gələcək taleyi üçün onlar kişilərlə bərabər məsuliyyət daşıyırlar. Bu cavabdehliyin həyata keçirilməsi öz növbəsində idarəetmədə qərarların qəbuluna və icrasına təsir etmək məqsədi ilə siyasətdə qadınların rolunun artırılmasını nəzərdə tuturdu. Bu gün də bu məsələ gündəmdədir.

İnkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq bütün dünya ölkələrində qadın problemi labüddür. Lakin bu problemin hansı səviyyədə olması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, zəif ölkələrə nisbətən inkişaf etmiş ölkələrdə adı çəkilən problemin həlli istiqamətində zəruri tədbirlər həyata keçirilir, problem yaranan səbəblərin aradan qaldırılması diqqət mərkəzinə çəkilir. Ədalət naminə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan cəmiyyətində həmin problemin həlli istiqamətində sanballı işlər görülür, günün fəvqündə duran zəruri islahatlar aparılır. Bu tədbirlər işığında Azərbaycan inkişaf edir, sivil ölkələr içərisində öz yerini möhkəmlədir. Məhz həmin tədbirlərin həyata keçirilməsi nəticəsində klassik Şərq ölkəsi olan Azərbaycan öz milli mentalitetini qoruyub

saxlamaqla Avropa məkanına inteqrasiya edir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, inkişaf olimpi kimi həsrətlə baxdığımız Avropa ölkələrinin əksəriyyətində cəmiyyətdə qadının sosial statusu məsələsi hələ də qənaətbəxş deyil. Bəzi ölkələrdəki nailiyyət son illərin nəticəsidir. Təkcə onu demək kifayətdir ki, bu gün bütün dünyaya demokratiya «ixrac edən» İngiltərədə 1850-ci ilə qədər ölkə üzrə əhalinin ümumi siyahıya alınmasında qadınlar hesablanırmıdı.

Fransa inqilabının əsas sənədi olan «İnsan və vətəndaşın hüquqları Bəyannaməsi» tənənəli surətdə elan etmişdi: «Bütün insanlar azad və bərabərhüquqlu doğulurlar». Buradakı «Les hommes» müraciəti ikimənalı çalar daşıyaraq, heç də «qadın» mənasını deyil, məhz «kişi» və eyni zamanda həm də «insan» mənasını verir. Aydın idi ki, kişilər «azad və bərabərlər»in ümumqəbul edilmiş kateqoriyasına düşürdü, lakin qadınların bu kateqoriyaya düşüb-düşmədikləri nənəmə olaraq qalırdı. Onların vətəndaşlıq hüququ haqqında, ümumiyyətlə, nə təsdiq, nə də ki inkar formasında heç nə danışılmırdı.

Bununla bağlı Roma hüququ kursundan «aqnasiya» sistemi haqqında qısa arayış vermək yerinə düşərdi: Qədim Roma hüququnda nikahın müxtəlif formaları məlum idi, o cümlədən, qızın gələcək ərinə arvad (həyat yoldaşı) qismində alınıb-satılması; lakin Roma hüququndakı XII cədvəl qanunlarından başlayaraq, romalı qadının eyni zamanda həm ərinin, həm də atasının nəslinə mənsub olduğuna görə, nikahın aqnat-himayədarları müflisləşdirdiyi səbəbindən qadına düşən əmlakın idarə edilməsi üstündə nəsillər arasında konfliktlər yaranmağa başladı. Bunun qarşısını almaq üçün ata tərəfdən olan qohumların müdafiəsi üçün «azad nikah» yaranır. Bu aqnasiya sistemi tədricən qadınların qismən hüquqlar əldə etməsinə və ailə başçısının himayəsindən çıxmasına səbəb oldu ki, bu da qadınların emansipasiyasının, yəni hüquqlar əldə etməsinin başlanğıcını qoydu. Beləliklə, qadın hüquqlarının, qadın emansipasiyası tarixinin böyük hissəsi – atanın ailəsi, ərin ailəsi və dövlət arasında olan hüquqi maraqlara əsaslanan və iki ailə (ata və ər) və dövlət arasında hakimiyət münasibətlərinin dəyişməsi duran hüquqi prosesdir.

Aqnasiya sistemi üzrə qadın hüquqlarının nizama salınmasının sosial-hüquqi tarixinə nəzər yetirsək, qadınların hüquqi statusunun formalaşması prosesinin sosial əsasları daha aydın olar: hər şey elə qaydada qanunlaşdırılıb ki, qadın varis (vərəsə) doğmalı idi və bununla da, qadının istənilən bütün digər statusları ilə müqayisədə analıq statusu daha yüksək olurdu; həmçinin mülkiyyətin sonradan ona keçəcəyi varisin (arvadının oğlunun) mənşəyi şəxsiz olmalıdır və gəlinin bəkirəliyinə qoyulan bütün sərt şərtlər, qadınların xəyanətinin vəhşicəsinə cəzalandırılması və kişi xəyanətlərinə barmaqarası baxılması da əsasını buradan götürür. Zorlama cinayət kodeksi ilə həddən artıq sərt sanksiyalaşdırılırdı. Belə ki, o ərin şəxsi mülkiyyətinə qəsd etmək kimi başa düşülür, amma qadının öz əri tərəfindən döyülməsi və ərin öz qadınına qarşı zorakılığı isə – tamamilə mümkün olan bir hadisə kimi qəbul edilirdi. Əgər biz bütün hüquq institutlarının (qanunvericiliyin) şəxsi mülkiyyətin kişi xətti ilə

ötürülməsi və yığılmasına kömək üçün işlədikləri ilə razılaşsaq, hər şeyin məntiqli cəhətdən düzgün olmasının və reallığa uyğun gəlməsinin şahidi olarıq.

Məlumdur ki, demokratik ölkələrdə cəmiyyətin inkişafı yolları haqqında qərarları yalnız siyasi və iqtisadi sahələrin rəhbərləri qəbul etmirlər. Bu qərarların təkmilləşməsində vətəndaş cəmiyyəti, o cümlədən digər inzibati idarəçilər, iş adamları, iqtisadi subyektlər kimi ev təsərrüfatları, xüsusi marağı olan qruplar, həmkarlar təşkilatları, ictimai hərəkatlar, qeyri-hökumət təşkilatları (QHT) və kütləvi informasiya vasitələri də iştirak edirlər.

Transformasiya dövrünü yaşayan ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanada formalaşan güclü vətəndaş cəmiyyəti həmin ölkələrin iqtisadi və siyasi inkişafını sürətləndirə bilər. Qadınların bu prosesdə iştirakının xarakteri və səviyyəsi isə keçid prosesinin özünün müvəffəqiyyəti üçün vacib həyati əhəmiyyətə malikdir. Qadınların yerli idarəetmə səviyyəsində siyasi fəaliyyəti və QHT-nin işində aktiv iştirakı onlara siyasi və ictimai həyata öz təsirlərini gücləndirməyə kömək etdiyi kimi, ailə iqtisadiyyatında və kiçik sahibkarlıq fəaliyyətində də qadın əməyinin təsdiqi və müdafiə edilməsinə, iqtisadiyyata olan təsirlərinin artırılmasına kömək edir.

Fikrimizcə, dünyanın bir parçası olan Azərbaycanda fərqli bir mədəniyyət formalaşdırmaq ki, bunun nəticəsində də qeyd olunan problemin həlli istiqamətində müəyyən işlərin görülməsi bu cəmiyyətdə gender mədəniyyətinin təntənəsinə səbəb ola bilər. Lakin o da faktıdır ki, bizim cəmiyyətimiz də bir çox problemlərdən xali deyil və biz bu problemlər, onların təbiəti ilə bağlı təhlil işini apararaq onu söyləyə bilərik ki, Azərbaycanda qadının cəmiyyətdəki rolunun artırılması, qadına qarşı ayrıseçkilik hallarının aradan qaldırılması üçün dövlət səviyyəsində islahatlar aparılmalı, qanunvericilik aktları təkmilləşməli, həm də cəmiyyətdə insanlar arasında maarifləndirmə işi həyata keçirilməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bütün bəşəriyyətə xas olan bu problemin öyrənilməsinə çoxlu sayda tədqiqat işləri həsr olunmuşdur. Bu sahədə Azərbaycanda kiçik və böyük həcmli tədqiqat işləri aparılmış, sosioloji sorğular keçirilmiş, ictimai rəy öyrənilmişdir. Ə.Abasov, R.Mirzəzadə, R.İbrahimbəyova, Z.Quluzadə, L.Mövsumova, H.Qasımova, Z.Şabanov, A.Veysəlova, R.Məmmədov, M.Zeynalova, M.Mahmudov, M.Nəcəfli, N.Salmanova və başqaları öz tədqiqatlarında bu problemin aradan qaldırılması yollarını aramış, fikir və təkliflərini irəli sürmüşlər.

Aparılan islahat və tədbirlərə, maarifləndirmə işlərinə baxmayaraq, cəmiyyətimizdə qadının sosial-siyasi-hüquqi vəziyyətinin lazımınca təsdiqlənməməsi bu problemin aktuallığını gündəmə gətirir. Respublikanın statistik göstəricilərinə görə azlıq təşkil edən kişilər (4 milyon 103 min – 49%) çoxluq təşkil edən qadınlardan (4 milyon 243 min – 51%) istər dövlət idarəetmə sahəsində, istərsə də biznes, iqtisadiyyat, elm sahəsində üstünlük təşkil edirlər. Təhsil sahəsində qadınlar 72%-lə, səhiyyə sahəsində isə 70%-lə təmsil olunurlar. Təzad təşkil edən fakt odur ki, pedaqoqların 70%-i qadınlar olsa da, məktəb direktorlarının 80%-ni kişilər təşkil edir. Qadınlar məktəbə qədər təhsil

sahəsində işləyənlərin 100%-ni, ibtidai təhsildə 90-95%-ni, orta sinif pedaqoqlarının 80%-ni, yuxarı sinif pedaqoqlarının 70%-ni təşkil edirlər. Milli Məclisin 125 üzvündən yalnız 14-ü (12%) qadındır. 82 Rayon İcra hakimiyyətinin başçısı arasında isə qadın yoxdur. İcra hakimiyyəti başçılarından 410 müavinin 22 nəfəri (5,3%) qadındır. RİH-lərində işləyən 577 şöbə müdirindən 55 nəfəri (9,5%) qadınların payına düşür. Respublika səviyyəli 88 yüksək vəzifədə yalnız 6-nı qadınlar həyata keçirir.

Eyni zamanda ali təhsillilərin 30-40%-i, elmlər doktorlarının 10%-i, akademiklərin 5%-i qadınlardır. Nəinki təhsilin müxtəlif sahələrində, eyni zamanda digər sahələrdə də qadınların təmsil olunma faizi tez-tez dəyişilir.

BMT-nin məlumatlarında qeyd olunur ki, qadınlar dünya əhalisinin yarısını təşkil edirlər, dünya işlərinin üçdə ikisini həyata keçirirlər, lakin dünya gəlirinin onda birini qazanır və dünya mülkiyyətinin yüzdə birindən azına malikdirlər.

Azərbaycan cəmiyyətinin ümumi mənzərəsini yaradaraq və bu cəmiyyətdə problemlə bağlı aparılan işləri təhlil edərək bəzi nəticələrə gəlmək olar:

1. Qadınlar cəmiyyətin tamhüquqlü üzvlürlər və heç bir sositumun inkişafı qadınlar olmadan mümkün deyil. Zaman-zaman cəmiyyətdə qadınların sayı artır-azalsa da, onların cəmiyyətə xidməti inkar olunmaz faktıdır. Bu səbəbdən cəmiyyətdə qadınlara kişilərlə bərabər hüquq, azadlıq və imkanlar verilməlidir.

2. Cəmiyyətdə qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin formalaşması feminist ideya, baxış və hərəkatların yaranmasına səbəb olmuş və dünyanın müxtəlif ölkələrində feminizmin liberal-islahatçı, sosial-marksist, radikal, mədəni, humanist, milli, irqi, dini feminizm formaları təzahür etmişdir ki, onların əsas məqsədi kişiləri hakimiyyət olimpindən aşağı salmaq və özlərinin zirvəyə qalxmasına təkan verməkdir.

3. Azərbaycan xalqının özünə xas olan adət-ənənələri, psixoloji keyfiyyətləri var. Biz öz milli mentalitetimizi saxlamaqla, milli kaloriti qorumaqla bəşəri dəyərləri qəbul edib inkişaf etdiririk. Müxtəlif mədəniyyətlərdə gender məsələsinə baxışlar fərqli olduğu üçün Azərbaycan xalqının da sözü gedən məsələyə münasibəti başqa cür olmuş, uzun illər ərzində formalaşmış mədəniyyətimizdən bəzi elementlər sərf-nəzər edilmiş və bu prosesə dahi şair Nizamidən başlayaraq Azərbaycan poeziyası, ədəbiyyatı, dramaturgiyası da, böyük töhfələr vermiş və hazırda da bu sahədə keyli işlər görülməkdədir.

4. Cəmiyyətdə qadınlara qarşı ayrı-seçkilik hallarının aradan qaldırılması üçün Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, Cinayət, Ailə və Əmək Məcəlləsində müvafiq qanun və maddələr öz əksini tapmışdır. Hətta bəzi maddələrdə «pozitiv diskriminasiya» elementləri də özünə yer edib. Əsas məsələlərdən biri və ən başlıcası odur ki, qadınlar öz hüquq və azadlıqlarını bilməli və cəmiyyətin ictimai həyat sferalarının inkişafında fəal iştirak etməlidirlər.

5. Transformasiya dövrünü yaşayan ölkələrdə formalaşan güclü vətəndaş cəmiyyəti həmin ölkələrin iqtisadi və siyasi inkişafını sürətləndirə bilər. Qadınların bu prosesdə iştirakının xarakteri və səviyyəsi isə keçid prosesinin uğurlu olması üçün vacib həyati əhəmiyyətə malikdir. Qadınların idarəetmədə fəaliyyəti və aktiv iştirakı onlara siyasi və ictimai həyata öz təsirlərini gücləndirməyə kömək etdiyi kimi, ailə iqtisadiyyatında və kiçik sahibkarlıq fəaliyyətində də qadın əməyinin təsdiqi və müdafiə edilməsi, iqtisadiyyata öz təsirlərini artırmaqda kömək edir. İqtisadiyyatın ənənəvi olaraq qadınların məşğulluq səviyyəsi yüksək olan sahələrində (malyyə, ticarət, rabitə, mənzil-kommunal təsərrüfatı) qadınların kişilərlə əvəz olunması başlandı. Lakin qadınlardan sonra ixtisar «dalğası» kişilərə də təsir göstərdi və tikinti, maşınqayırma, qara və əlvan metallurgiya kimi iqtisadiyyatın kişilərə aid olan sahələrində də işsizlik yarandı, iqtisadiyyatın yeni bazar sahələrinə uyğunlaşması gender aspektində seqmentləşmiş oldu.

Məşğulluq xidmətlərinin verdiyi məlumatlara görə əmək qabiliyyətli əhalinin 22,1%-ni işsiz qadınlar, 16,2% -ni işsiz kişilər təşkil edirlər. Ümumiyyətlə, işsizlər əmək qabiliyyətli əhalinin 38,3%-ni təşkil edirlər.

2000-ci ilin statistikasına görə, qeydiyyatdan keçmiş işsizlərin ümumi sayı 43.739 nəfər olmuşdur ki, onların 24.095-ni qadınlar təşkil edirlər (60%-ə yaxın). Respublikada qeydə alınan işsizlik 1,3%-dir.

Ümumi işsizliyin artmasına baxmayaraq işləyənlər arasında qadınların sayı demək olar ki, yarıya bərabərdir (48,5%). Bu hal qadınlar arasında məşğulluğun əvvəlcədən də yüksək səviyyədə olması və onların yüksək savada malik olmaları ilə izah olunur.

Qadınların əmək bazarında vəziyyəti ziddiyyətli xarakter daşıyır. Bu onunla izah olunur ki, ümumi iqtisadiyyatda işçi qüvvəsinə tələbatın aşağı düşməsi fonunda maddəli əmək sahəsində qadınlara tələbat yüksək olaraq qalır. Ölkə iqtisadiyyatında dövlət sektorunda işçilərin sayının ilbəil azalmasına baxmayaraq, 1994-1999-cu illər ərzində qadınlar arasında məşğulluq 3% artmışdır (1994-cü ildə 45%, 1999-cu ildə 48,7% qədər). Bu öz əksini məşğulluğun struktur dəyişikliyinə tapmışdır. 90-cı illərin ikinci yarısında iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində məşğulluğun qadın və kişilərin arasında bölünməsinə dəyişikliklər baş verdi. Sənaye, kənd təsərrüfatı, kreditləşmə və sığorta, kommunal təsərrüfatı sahələrində qadınların məşğulluğunun azalması müşahidə olunur. İqtisadiyyatın fəaliyyət növlərində qadın və kişilərin qeyri-mütənasib təmsil olunmaları bəzən qadınların, bəzən kişilərin xeyrinə olmuşdur. Qadınların minimal iştirak etdikləri sahələr – tikinti (13,5%) və nəqliyyat (14,6%), maksimal iştirak etdikləri sahələr – səhiyyə (70,2%), təhsil və mədəniyyətdir (67,9%). Demək olar ki, kişilər humanitar sahələrdən uzaqlaşır və işləyən əhalinin səhiyyədə 29,8%-ni, təhsildə 32,1%-ni təşkil edərək, əsasən, rəhbərlik səviyyəsində təmsil olunurlar. Digər sahələrdə bölgü daha mütənasibdir, lakin hər yerdə kişilərin üstünlüyü mövcuddur.

Ümumiyyətlə, bütün sahələrdə gender bölgüsünün piramidavari strukturu saxlanılır, yəni qadınlar bir qayda olaraq idarəetmə piramidasının aşağı

hissələrində yerləşirlər. Ola bilsin ki, gender bölgüsünün bu vəziyyəti, məsələn, tikinti sahəsində zəif inkişaf etmiş əməyin mühafizə sistemi, nəqliyyat sahəsində yol hərəkətindəki yüksək təhlükə, eləcə də qüvvədə olan bir sıra sosial stereotiplərdən irəli gəlir. Ola bilsin ki, təhsil və səhiyyə sahələrinin kişilərə nisbətən qadınlara daha cəlbedici görünməsinin bir səbəbi də bu sahələrdə iş qrafikinə daha dinamik və iş gününün daha qısa olmasıdır. Təbii ki, buna uşaqların qayğısı və tərbiyyəsi sahəsindəki məsuliyyəti qadın üzərinə qoyan stereotip də səbəb olur. Şübhəsiz ki, belə gender bölgüsünün digər bir səbəbi də qadınların əmək haqqının daha aşağı olduğu sahələrdə cəmlənməsidir. İqtisadiyyatın dövlət bölgüsündə çalışan qadınların sayının kişilərə nisbətən artması bu qəbildən olan proseslərdəndir.

6. Doğrudur ki, Azərbaycan ailələrində qadınlara qarşı zorakılıq halları var. Ancaq apardığımız müşahidələrə, sosioloji tədqiqatların və ictimai rəy sorğularının nəticələrinə görə bu hallar azalmağa doğru gedir, ölkənin mədəni və iqtisadi inkişafı belə halların baş verməsinə öz təsirini göstərməklə, onların aradan qalxmasına səbəb olacaqdır.

«Simmetriya» Gender Assosiasiyasının Azərbaycanın müxtəlif rayonlarında keçirdiyi sorğunun nəticələrinə görə qadınlar daha çox ailədə 42,4%, ər evində 27,2% və kollektivdə 29,4% zorakılığa məruz qalırlar. Qadınlar vurğulamışlar ki, onlar daha çox mənəvi-67,1%, fiziki-27,9%, iqtisadi-7,8%, cinsi - 6,2% zorakılıqla qarşılaşırlar.

Azərbaycanda daha çox mənəvi və fiziki zorakılıq hallarına yol verilir ki, onun həlli istiqamətində həm yerli, həm də dövlət səviyyəsində işlər aparılmaqla bərabər, maarifləndirmə həyata keçirilməlidir.

7. «Bizim ellərdə bir adət də var, qadın olan yerdə ədalət də var!», - söyləyən böyük şairimiz Səməd Vurğun heç də səhv etməmişdir. Dünyada baş verən sosial-siyasi hadisə və prosesləri təhlil obyektinə çəksək, onu müşahidə edərik ki, müharibə, münafiqlik və qarşıdurmaların aradan qaldırılmasında, həllində qadınlar xüsusi çəkiyə malikdirlər. İstər ölkədaxili, istər ölkələr arasındakı çəkişmə və mübahisələrin sülh yolu ilə həllində qadınlar mühüm mövqe tuturlar. Qadın ana oduğundan həmişə qan tökülməsinin əleyhinə olmuş, dinc əhalinin həlak olmasını pisləmiş, cəmiyyətdə sülh mədəniyyətinə nail olunmasının zəruriliyini ön plana çəkmişdir. Gender probleminin həllində də sülh mədəniyyəti öz bəhrəsini verməkdədir.

Qeyd edək ki, qadınların sülh proseslərinə qatılması imkanlarının dəstəklənməsi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qadınlar üçün İnkişaf Fondunun (UNİFEM) ən əsas prioritetlərindən biridir. 2000-ci ildə məhz bu agentlik BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasına müraciət edərək istənilən münaqişənin müzakirəsində gender aspektinə arxalanmağa çağırmışdı. Bu çağırışın nəticəsi kimi 2000-ci ilin oktyabrın 31-də Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən 1325 (2000) sayılı Qətnamə qəbul edildi. Bu tarixi Qətnamə qadınların münaqişələrin qarşısının alınması və həllində, eləcə də sülh quruculuğunda oynadıqları rolun etiraf edilməsi sahəsində atılmış mühüm bir addım oldu. Məhz 1325 (2000) Qətnaməsi ilə Təhlükəsizlik Şurası üzv

dövlətləri münaqişələrin qarşısının alınması, nizamlanması və həlli üçün milli, regional və beynəlxalq institutlar və mexanizmlər çərçivəsində qərar qəbul etmənin bütün səviyyələrində qadınların daha geniş təmsil olunmasını təmin etməyə təkidlə çağırırdı. Eyni zamanda bu Qətnamə sülh sazişləri ilə bağlı aparılan danışıqlarda və sazişlərin həyata keçirilməsində iştirak edən bütün tərəfləri sülh və təhlükəsizliyin qorunmasına yönəlmiş söylərdə qadınların bərabərhüquqlu iştirakının vacibliyini vurğulayan genderi nəzərə almağa dəvət edirdi.

Bir neçə il öncə UNIFEM-in dəstəyi və iki müstəqil ekspert Elizabet Ren və Elen Conson Sirləfin səyi ilə qadınlar, sülh və müharibə məsələləri üzrə hesabat hazırlandı. Bu iki qadın bir il ərzində (2001-2002) dünyanın 14 münaqişə ocağında (bu siyahıya Bosniya və Herseqovina, Kamboca, Kolumbiya, Konqo Demokratik Respublikası, Şərqi Timur, Makedoniya (keçmiş Yuqoslaviya Respublikası), Yuqoslaviya Federal Respublikası – Kosovo (daxil olmaq şərti ilə, İsrail, Qvineya, Liberiya, zəbt edilmiş Fələstin torpaqları, Ruanda, Syerra Leone və Somali daxil idi) olmuş, bir çox qadınlarla görüşmüş və belə bir nəticəyə gəlmişlər ki, bütün bu ərazilərdə qadınlar münaqişələrdən ən çox zərər çəkmələrinə baxmayaraq, sülh yaratma proseslərində onlar sözün əsl mənasında təmsil olunmamışlar.

8. Bu gün ictimai həyatın bütün sahələrində kişilərlə bərabər iştirak etmək üçün Azərbaycan qadınlarına hər bir qanuni imkan və şərait yaradılmışdır. Azərbaycan qadınları milli qanunvericilik orqanlarında, elmdə, mədəniyyətdə, təhsildə, səhiyyədə təmsil olunurlar və onların həm iştirak, həm də rəhbərlik səviyyəsində özlərini təsdiq etməsi isə ölkədə aparılan islahatların məntiqi nəticəsidir.

9. Qarabağ müharibəsi və Ermənistandan deportasiya nəticəsində köçkün və didərgin düşmüş azərbaycanlılar içərisində qadınların həyat şəraitini qısaca təhlil edək. Bu qadınların məişət, həyat şəraiti dözülməz və ağır olduğu üçün onların himayəyə böyük ehtiyacı vardır. Çadır və vaqonlarda yaşayan insanların, o cümlədən qadınların həyat şəraiti ilə tanış olan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tezliklə bütün çadır şəhərciklərinin ləğv ediləcəyini və köçkün və qaçqınların yeni salınmış qəsəbələrdə məskunlaşacağını bildirmişdir. Qadınların reproduktiv funksiyası üçün heç bir şəraiti olmayan çadır və vaqonlardan azad olub yeni mənzillərdə məskunlaşması onların bir probleminin həlli istiqamətində atılmış mühüm addımdır.

10. Hazırda dünyamızda ən çox prioritet verilən sahələrdən biri də cəmiyyətdə gender mədəniyyətinin formalaşmasının zəruriliyidir. Buna əsas səbəb isə ictimai həyatda tez-tez baş verən hüquq pozuntuları, bir cins tərəfindən digər cinsin imkanlarının məhdudlaşdırılması, cəmiyyətdə rolunun zəiflədilməsidir. Cəmiyyətdəki əksər kateqoriyaların, qarşıdurmaların və digər neqativ halların baş verməsinin əsas səbəbi də buradan qaynaqlanır. Həmin problem isə cəmiyyətdə gender mədəniyyətinin aşağı olmasının birbaşa səbəbidir.

Son illər qadın məsələsinin mütəxəssisliyinə və qloballaşmasına baxmayaraq qadınların vəziyyətində əsaslı dəyişikliklər demək olar ki, gözənilən səviyyədə hələ baş verməmişdir. Tarix boyu qadın hüquqları uğrunda getmiş mübarizə müasir dövrdə yeni çağlar kəsb edir. Qadın məsələsinin qloballaşması, onun məqsəd kimi sosial-mədəni həyatın bütün sahələrində həqiqi real bərabərlik, cəmiyyətdə bütün rəhbər və nəzarətçici funksiyaları kişilərlə bərabər daşıma tələbini seçməsi, qadın məsələsinin aparıcı qüvvə və strukturlarının nümayəndəsi kimi qadınlarla bərabər kişilərin də çıxış etməsi, yerli strukturlarla bərabər beynəlxalq qurumların qadın hüquqlarını müdafiə etməsi, qadın-kəşi qarşıdurmasını onları birgə ahəngdar fəaliyyətə yönəldən müntəzəm olaraq sayı artan gender konsepsiya və proqramlarının əvəz etməsi – qadın probleminin yeni cəhətlərini və qadın hərəkətinin müasir dövrdə yeni istiqamətini səciyyələndirən keyfiyyət göstəriciləridir. Hər ölkə dünya təcrübəsindən qidalanaraq öz sosial, siyasi, iqtisadi, mədəni, hüquqi inkişafı və mentalitetinə uyğun inkişaf proqramı və onun daxilində gender və qadın problemləri ilə əlaqədar konkret və özünəməxsus modellər yaratmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan qadını öz dəyanəti, iradəsi, ağılı, təfəkkürü, mərdliyi, mədəni saflığı və kamilliyi ilə cəmiyyətimizin həyatında, xalqımızın milli-mədəni dəyərlər sisteminin formalaşmasında olduqca əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Gender üzrə bəzi mütəxəssislərin və politoloqların araşdırmaları istisna olarsa, gender mədəniyyəti mövzusu hələ müasir Azərbaycanda xüsusi tədqiqat və geniş müzakirə obyektinə çevrilməmişdir. Buna olan yaranmış ehtiyac isə danılmazdır. Gender mədəniyyətinə dair biliklərin təhlili və ümumiləşdirilməsi, əldə edilmiş elmi nəticələrin ictimai praktikada istifadəsi, maarifçilik yolu ilə gender mədəniyyəti prinsiplərinin sosial idrakda və ictimai fikirdə qərarlaşması - ümummilliyə vəzifədir. Hesab edirik ki, bu məsuliyyətli iş təxirəsalınmadan və ardıcıl surətdə həyata keçirilməlidir. Gender mədəniyyəti ideyası, onun dərin fəlsəfi-kateqorial mənası, məzmun-mahiyyəti geniş ictimaiyyətin nəzərdiqqətinə çatdırılmalıdır, insanlar bu məsələ ilə qayğılanmalı və yaşamalıdır. İlk öncə isə problemin alim-mütəxəssislər, ziyalılar, ictimai və siyasi xadimlər, QHT rəhbərləri və s. tərəfindən müzakirəsini, gender mədəniyyəti mövzusu ilə bağlı elmi konfrans, seminar-treninglərin keçirilməsini, müvafiq tələblərə cavab verən əsərlərin, dərslik və vəsaitlərin yazılıb nəşr olunmasını məqsədə uyğun hesab etmək olar.

Azərbaycanda gender mədəniyyətinin inkişafı cəmiyyəti təşkil edən insanların mədəni səviyyəsindən, hüquqi biliyindən asılı olub ölkədə həyata keçirilən islahatların əhəmiyyəti ilə adekvatlıq təşkil edir. Fikrimizcə, bunun nəticəsi olaraq bütün əhali normal, stabil və sivil cəmiyyət quruculuğunda fəal iştirak etməlidir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Abasov Ə., Mirzəzadə R. Müasir Azərbaycanda gender siyasəti. Bakı, «Səda», 2006.
2. İbrahimbəyova R. Təhsilin gender aspektləri. «Azərbaycanda gender tədqiqatları». Bakı, «Adiloğlu», s. 48-52.
3. Paşayeva G. Sülhyaratma prosesinin gender perspektivi. - «Gender. Mədəniyyət» məcmuəsi. Bakı, «Adiloğlu», 2003, s.117-120.
4. Abdullayeva A. Keçid dövründə qadınların əmək bazarında vəziyyəti. - «Gender. Mədəniyyət» məcmuəsi. Bakı, «Adiloğlu», 2003, s.111-114.
5. Cəfərova T. Qərar qəbulu prosesində qadınların iştirakı. «Gender. Mədəniyyət» məcmuəsi. Bakı, «Adiloğlu», 2003, s. 127-130.
6. Тополь Э. Женское время. М., 1997, с. 474-478.
7. Дождев Д.В. Римское частное право. Учебник для вузов. М., «Норма», 1997, с. 257.
8. Вардиман Е. Женщина в древнем мире. М., «Наука», Главное управление восточной литературы,1990, с.145.

РЕЗЮМЕ

Зейнадин Шабанов

Взгляд на гендерный фактор в культуре

В статье рассматриваются реформы и мероприятия, направленные на развитие гендерной культуры в обществе. Автор статьи выступает с рядом предложений относительно установления нормальных взаимоотношений между людьми и замечает, что в предотвращении таких явлений как кабаклизмы, стагнации и разобщенность гендерная культура играет особую роль. Как государство, так и население должны внести свой вклад в развитие этой культуры.

SUMMARY

Zeynaddin Shabanov

View on gender factor in culture

In the article the reforms and measures undertaken towards progress of gender culture in a society are considered. The author puts forward his proposals on establishing the normal relations among the people and states that the role of gender culture in preventing such phenomena as cataclysms, stagnation and dissociation is of particular importance. Both the state and population should make their contribution recommendations to the advancement of this culture.